

Чубук Руслан Валентинович, ст. викладач кафедри соціальної роботи, педагогіки та психології Миколаївського державного гуманітарного університету імені Петра Могили. Коло наукових інтересів: соціально-педагогічні аспекти підготовки сучасного фахівця.

СТУДЕНТСЬКА МОЛОДЬ ЯК ОБ'ЄКТ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

У статті визначаються характерні особливості психолого-фізіологічного розвитку та соціально-значущі риси студентської молоді як об'єкта роботи соціального педагога; розглянуто процес соціалізації та адаптації студентства до умов навчання у ВНЗ, їх соціальні проблеми з метою доведення необхідності проведення соціально-педагогічної роботи.

The features of psychological and physiological development and social-meaningful lines of students as an object of the social teacher's work are determined in the article; it is considered the process of socialization and adaptation of students to the conditions of study in the higher educational establishments, their social problems with the purpose to prove the necessity of the social-pedagogical work conduction.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Новаційні процеси у вищій освіті України зумовили необхідність переосмислення діяльності вищого навчального закладу як інституту соціального виховання студентської молоді. Саме у ВНЗ відбувається важливий етап соціального та професійного становлення особистості студента, його світоглядна орієнтація та визначення власного місця у суспільстві. На шляху соціального становлення студентської молоді наявні соціальні проблеми, які потребують своєчасного вирішення.

Актуальність теми статті зумовлена змінами обставин суспільного життя, які спричиняють: подальше зростання гостроти питань соціально-педагогічної та просвітницької роботи у студентському середовищі; необхідність створення соціально-педагогічних умов для самореалізації, саморозвитку, організації систематичної інформаційно-профілактичної роботи щодо негативних явищ у студентському соціумі; пріоритетність пропагування здорового способу життя серед студентів; посилення соціально-педагогічного супроводу і соціально-психологічної підтримки студентства тощо.

Мета статті полягає у з'ясуванні характерних особливостей студентської молоді як специфічної

соціальної та вікової групи, її соціальних проблем під час навчання у ВНЗ. **Завданням** статті є доведення необхідності проведення соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Під час розгляду особливостей та характеристик студентської молоді, її соціальних проблем протягом навчання у ВНЗ, не виявлено напрацювань науковців щодо соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю, що, на нашу думку, є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Студентство як соціальну групу вивчали С. Вітвицька, А. Власенко, І. Зимня, В. Лісовський, Л. Сокурянська та інші. Проблемам соціалізації студентської молоді приділяли увагу Б. Ананьєв, О. Безпалько, С. Савченко та інші. Проблеми соціальної адаптації студентів розкривали науковці: Л. Зданевич, В. Сорочинська, С. Шашенко та інші.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб забезпечити оптимальну адаптацію студентів до умов навчання у ВНЗ, важливо знати життєві плани та інтереси студентів-першокурсників, систему

домінуючих мотивів та рівень домагань, здатність до свідомої регуляції поведінки та самооцінку. Успішне розв'язання цієї проблеми пов'язано з розвитком психологічної та соціально-педагогічної служби у ВНЗ. Дані психодіагностики та соціально-педагогічного обстеження необхідні як самому студенту, так і куратору групи й викладачам. На жаль, під час зарахування абітурієнта до ВНЗ, враховується лише його рівень знань. Відсутність іншої інформації призводить до того, що процес соціалізації та адаптації студентів до умов вузівського життя затягується. Відтак, вирішенню вказаної проблеми може допомогти аналіз студентського середовища. Для того, щоб впливати на процеси, які відбуваються у студентському середовищі, треба знати загальні закономірності колективного спілкування, взаємодії та діяльності; особливості, соціально-значущі риси та інші характеристики студентської молоді.

С. Вітвицька [2] характеризує студентство як особливу соціально-мобільну групу, метою діяльності якої є організована підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві.

У розвиток молодіжної та студентської проблематики помітний внесок зробив В. Лісовський [4], який характеризував студентство – як специфічну соціальну групу, що за суспільним становищем наближена до інтелігенції, є її резервом і призначена у майбутньому до занять висококваліфікованою працею в різних галузях науки, техніки, управління, культури тощо.

У монографії Л. Сокурнянської [5], студентство визначено з соціологічної точки зору, як соціокультурна спільність, яку складають вихованці ВНЗ, що засвоюють і присвоюють соціальну суб'єктність у когнітивній, професійній, громадсько-політичній сферах життєдіяльності історично-конкретного суспільства, завдяки інтеріоризації ціннісно-нормативної системи даного суспільства, а також такого соціального інституту як вища школа і продукують нові аксіофеномени, які знаходять відображення і проявляються в їх символічному і предметному світі.

Студентство є найбільш підготовленою, освіченою частиною такої суспільної групи як молодь. Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні» [3] визначає молодь як частину суспільства, соціально-демографічну групу, яка визначається певною віковою стратифікацією, особливостями соціального стану та соціально-психологічних характеристик, рівнем входження в процес соціалізації. Вікові рамки молоді визначалися у межах від 14 до 28 років, а з 2004 року – від 14 до 35 років.

І. Кон характеризував молодь як соціально-демографічну групу, яка виділяється на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального статусу, які зумовлені соціально-психологічними властивостями. Молодість як етап життєвого циклу людини є біологічно універсальною, але її конкретні вікові межі, соціальний статус і соціально-психологічні особливості, мають соціальну

природу і залежать від суспільного устрою, культури та властивих суспільству закономірностей соціалізації.

Приналежність до студентської молоді визначається віковими рамками, нижня межа яких на практиці зумовлюється наявністю атестата про середню освіту, а верхня, зазвичай, не виходить за 30-річний рубіж. Основну масу студентів складають юнаки та дівчата віком від 18 до 25 років.

Характеризуючи студентський вік К. Ушинський [6] підкреслював, що цей період є «найрішучішим», саме тут завершується утворення окремих уявлень і якщо не всі вони, то значна їх частина групуються в одну досить об'ємну мережу, щоб дати перевагу тому чи іншому напрямку; визначається спрямованість у способі мислення людини та її характері. Доведено, що саме в студентські роки відбувається процес активного формування соціальної зрілості, яка потім досить швидко проявляється в їх професійній діяльності. Саме у студентському віці людина проходить шлях розвитку, коли відбувається найбільш активне формування особистості як суб'єкта пізнання, спілкування, праці, що посилює соціальну роль студентства.

Вищезазначене дало можливість виокремити особливості психолого-фізіологічного розвитку студентів, які характеризуються як період: накопичення та засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками; підвищеної соціальної активності; найбільш інтенсивного фізичного і психологічного дозрівання особистості, формування якостей характеру та інтелекту; переоцінки цінностей та мотивації поведінки, коли не розвинена здатність до свідомої саморегуляції своєї поведінки (ризиків, непередбаченість наслідків своїх вчинків, безкорисливі жертви тощо); посилення ролі практичного мислення, набуває змін вербальна пам'ять; самостійного планування своєї діяльності та поведінки, активного відтворення самостійності суджень і дій; формування світогляду, етичних і естетичних поглядів на основі синтезу знань, життєвого досвіду, самостійного розуміння і практичних дій.

За Ю. Самаріним [2] для студентського віку властиві такі суперечності: між інтелектуальним та фізичним розвитком студента і недостатністю часу та можливостей для задоволення збільшених потреб (соціально-психологічна суперечність); між прагненням студентів до самостійності у виборі знань і жорсткими формами та методами підготовки спеціаліста (дидактична суперечність); між великим об'ємом інформації для розширення знань студентів і відсутністю часу, або бажання її осмислення (психолого-педагогічна суперечність); між ідеальним та реальним «Я» під час здійснення самооцінки шляхом порівняння, яке викликає в студента невпевненість у собі та супроводжується агресивністю (соціально-психологічна суперечність).

Сучасні студенти, висловлюючи свою позицію, є більш критичними та наполегливими у прагненнях, раціональними при використанні часу і матеріальних ресурсів. Вони прагнуть до самовираження і самореалізації, бажають бути вислуханими, відчувати повагу та шанобливе ставлення до своєї особистості.

Водночас, у ВНЗ специфіка навчання така, що викладач, який проводить заняття, майже не має можливості враховувати індивідуальний темп засвоєння знань, рівень розвитку мислення кожного студента. У куратора теж мало часу на спілкування зі студентами, тому першокурсники часто відчують дискомфорт, а студентська група виступає як саморкерований колектив. Процес послідовного входження студентів у соціальне середовище ВНЗ, їхній розвиток відбувається у процесі соціалізації, яка не можлива без активної участі самих студентів у процесі засвоєння цінностей, понять, навичок та життєвого досвіду.

Проблемам соціалізації студентської молоді приділяли увагу Б. Ананьєв, О. Безпалько, С. Савченко та ін. Ми опираємося на положення, обґрунтовані О. Безпалько [1], яка визначає соціалізацію як процес послідовного входження індивіда в соціальне середовище, що супроводжується засвоєнням та відтворенням культури суспільства внаслідок взаємодії людини зі стихійними та цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх її вікових етапах. Засвоєння студентами соціального досвіду має певну специфіку, яка полягає у тому, що це відбувається у процесі вивчення різних наукових дисциплін. На відміну від трудового колективу, де працівники диференціюються за віком, досвідом, статусом – студенти оволодівають майбутньою професією у рівних умовах. Суттєва відмінність виявляється у позанавчальній діяльності, де процес соціалізації більш індивідуалізований, а його результати залежать від особливостей студентів.

На основі вивчення досліджень, присвячених удосконаленню процесу соціалізації студентської молоді, ми дійшли висновку, що основними напрямками підвищення ролі ВНЗ є: збільшення уваги до професійної орієнтації студентів, створення для них ситуації свідомого вибору майбутньої професії з урахуванням реальних потреб у фахівців певного профілю та рівня підготовки; свідоме визначення майбутньої професійної діяльності як підґрунтя для успішної соціалізації студентів у період навчання; удосконалення механізму взаємодії ВНЗ із потенційними роботодавцями з метою подолання невідповідності рівня підготовки спеціалістів з вищою освітою реальним вимогам професійної діяльності; перехід до цільової підготовки фахівців для конкретних підприємств і організацій, спільне вирішення питань формування освітніх програм, програм проходження виробничої практики та майбутнього працевлаштування студентів.

В умовах зміни соціальних умов вища освіта виконує стабілізуючу функцію і сприяє адаптації студентів до нових життєвих умов, розвиває соціальну активність, формує готовність до самовизначення. Доцільно зазначити, що результатом соціалізації студента є: вироблення і трансформація власної системи поглядів на життя та ціннісні орієнтації, формування життєвого ідеалу; засвоєння культури людських взаємин і соціально-професійних функцій; формування індивідуального стилю навчально-професійної діяльності та власної моделі моральної

поведінки; опанування професійною діяльністю та формами ділового і міжособистісного спілкування. Студенти, які успішно соціалізуються, мають добре виражену соціальну спрямованість, активно прагнуть до самовизначення і самореалізації у навчанні і житті, уміють продуктивно адаптуватися у навколишньому соціумі. При цьому успішність соціалізації пов'язана не лише з наявністю у студентів зазначених якостей, але й з реальними діями, в яких ці якості втілюються, тому у студентів виникає відповідне ставлення до соціальних фактів і до навколишнього світу. Вибірковість у сприйнятті та оцінці цих фактів і подій складає суб'єктивність: студент починає активно, вибірково і цілеспрямовано взаємодіяти із середовищем, проявляти себе, свій духовний та фізичний потенціал, тобто відбувається соціальне становлення особистості студента.

Резюмуючи вищезазначене, акцентуємо увагу, що процес соціалізації сучасного студентства має певні особливості: залучення студентів до суспільного життя здійснюється не лише через навчальну діяльність і професійну підготовку, але й через організаційно-виховну діяльність, високу творчу активність і схильність до інновацій. У студентів формується паралельна система цінностей і поглядів. Студенти обирають не те, що справді необхідно, а те, що яскравіше, емоційніше, вигідніше. Формується стійке усвідомлення настанови на збагачення, швидке кар'єрне зростання тощо.

Відтак, ми дійшли висновку, що період соціалізації студентської молоді є процесом її включення у розмаїття суспільного життя і супроводжується досягненням соціальної зрілості, розширенням особистого світогляду, формуванням ціннісних орієнтацій, професійним становленням. Особливість процесу соціалізації сучасного студентства полягає у тому, що у ВНЗ функція соціалізації є провідною, педагогічно-організованою і керованою, а тому, з позиції суспільної значущості, її ефективність максимальна.

Ми поділяємо позицію дослідників, які вважають, що однією із складових соціалізації студентської молоді є соціальна адаптація до нових умов навчання. Проблеми соціальної адаптації студентів розглядають науковці: С. Вітвицька, Л. Зданевич, В. Сорочинська, С. Шашенко та ін. Учені зазначають, що протягом періоду навчання відбуваються зміни у світогляді студента, його ставленні до оточуючих, у відношенні із суспільством та його соціальними інститутами. Проведені дослідження зорієнтовані на визначення психофізіологічних і вікових аспектів адаптації студентів до нової для них організації навчальної праці. Проходять ці процеси по-різному, залежно від навчально-побутових умов та системи виховних впливів.

У зв'язку зі вступом до ВНЗ, соціалізація особистості, а конкретніше психологічна та соціальна адаптація, виступають для студента нагальною необхідністю. Психологічна адаптація визначається пристосуванням студента до норм поведінки та студентської групи. Це відбувається завдяки таким психологічним механізмам, як рефлексія, іденти-

фікація, емпатія. Соціальна адаптація відбувається у результаті активного пристосування студентів до умов соціального середовища ВНЗ, формування у них адекватної системи відносин із соціальними об'єктами і суб'єктами, позитивної інтеграції в академічну групу, спрямованої діяльності щодо засвоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм студентського життя і цінностей соціального середовища ВНЗ. Процес адаптації студентів проходить на декількох рівнях пристосування: до системи навчання у ВНЗ; до зміни режиму праці і відпочинку; до входження у новий колектив – академічну групу.

Важливим є висновок С. Вітвицької [2], яка виокремлює труднощі процесу адаптації першокурсників, такі як: негативні переживання, пов'язані з виходом вчорашніх учнів із шкільних колективів, у яких мали моральну підтримку; невизначеність мотивації вибору професії; невміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки і діяльності; пошук оптимального режиму навчання і відпочинку в нових умовах; налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до умов проживання у гуртожитку; відсутність навичок самостійної роботи, невміння планувати розпорядок дня, конспектувати, працювати з першоджерелами, каталогами. Перелік цих труднощів констатує, що одні із них об'єктивні, а інші – суб'єктивні, але всі вони пов'язані з низьким рівнем шкільної підготовки, недостатнім вихованням у сім'ї та школі.

За нашим переконанням, особливе значення для адаптації студента має академічна група. Формуванню колективу сприяє усвідомлення значущості навчання, розвиток взаємостосунків, стимулювання до згуртованості колективу, прояв турботи студентів один до одного, врахування їх запитів тощо. Навчання у ВНЗ є ситуацією невідомою, а тому потенційно проблемною для студента, що пояснюється недостатньою орієнтацією вчорашнього школяра у соціальному просторі ВНЗ та певній ізольованості відносно студентської групи. Така ситуація може негативно позначитись на самооцінці студента, відбитися на фрустрації та втраті інтересу до навчання. Отже, успішна адаптація надає студенту можливості реалізувати свій позитивний ресурс під час навчання у ВНЗ та отримати потенційні можливості для майбутньої самореалізації. Незадовільна адаптація таких можливостей не надає, а навпаки, негативно впливає на ці процеси.

Необхідно відзначити, що студент одночасно є об'єктом педагогічної діяльності та суб'єктом навчальної і комунікативної діяльності. Об'єктом педагогічної діяльності студент є тому, що результати діяльності викладача відтворюються у знаннях, вміннях, навичках та рисах характеру студента. Студент, як об'єкт педагогічної діяльності, не розвивається у залежності від педагогічного впливу на нього, а за законами, властивими його психіці, особливостям сприймання, розуміння, виховання, характеру, формування загальних і специфічних

здібностей [2]. У свою чергу, суб'єктом навчальної діяльності студент стає під впливом виховання, у нього є своя мета та способи її досягнення, свій об'єкт, свої можливості. Теоретична, практична, наукова та інша інформація, якою має оволодіти студент, для нього є лише об'єктом діяльності, який сам по собі не забезпечує суб'єктності майбутнього фахівця. Отже, соціальний педагог ВНЗ покликаний допомогти студентові стати суб'єктом діяльності з метою особистісно-професійної самореалізації.

Спостереження за життєдіяльністю студентів дають можливість констатувати: до ВНЗ вступає молодь, здебільшого, віком 17-18 років, яка має середню освіту, повноцінні громадянські права і обов'язки типові для дорослої людини, повну самостійність дій, право особистого вибору, право самостійно планувати свій час тощо. На нашу думку, одна із проблем першокурсників полягає у тому, що до закінчення середньої школи вони перебували під опікою батьків, учителів, які їх супроводжували, несли за них відповідальність. Натомість, коли вони стали студентами ВНЗ, то набули прав та обов'язків дорослої людини, яка повинна бути спроможною вирішувати власні проблеми і нести відповідальність за власне життя, вчинки та поведінку. Проте реальне життя констатує, що майже всі першокурсники виявляються не підготовленими до самостійного життя, тому вирішення особистих, соціальних та побутових проблем, з якими студенти стикаються з перших днів навчання у ВНЗ є для них психологічним випробуванням, яке супроводжується емоційними переживаннями, стресами, розчаруванням.

Другою проблемою на шляху першокурсника виявляється проблема пристосування до нового середовища, вимог до навчання і проживання, нового статусу студента. Нові дорослі люди, які їх оточують, віддаленість від батьківської сім'ї – все це співпадає з низкою психологічних станів. Одним із них є активність студента. Опинившись у такій ситуації, студент більш активно набуває ознак самостійності та відповідальності, тому що у відносно короткий термін, намагається освоїтись і пристосуватись до нових умов і вимог, навчитись самостійно та раціонально використовувати свій вільний час тощо.

Третьою проблемою цього періоду є абсолютна свобода дій, яку студенти отримали вийшовши з-під опіки батьків, яка сприймається ними неадекватно, оскільки вони не уявляють, що можна робити та як розпорядитись з таким привілеєм, як свобода, якої у них до цього часу не було, а зараз є і у необмеженій кількості. У цьому випадку своєчасним є залучення студентів до участі в гуртках, секціях, клубах за інтересами, художній самодіяльності тощо.

Четвертою проблемою студентів є підвищення інтересу до моральних проблем (мета, обов'язки, любов тощо). Недостатність життєвого досвіду в цьому віці призводить до того, що бажання і прагнення розвиваються раніше, ніж воля і характер, а в результаті – студенти плутають ідеали з ілюзіями, романтику з екзотикою. На цьому підрунті

посилюється ініціативність, рішучість, спрямованість, самостійність у процесі діяльності та спілкуванні.

Відтак, означені проблеми студентської молоді доводять необхідність проведення цілеспрямованої соціально-педагогічної допомоги, підтримки і супроводу на професійному рівні. Методи, форми, способи вирішення означених та інших проблем студентської молоді є предметом вивчення і окремого подальшого розгляду.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити особливості та соціально-значущі риси студентської молоді як об'єкта роботи соціального педагога: процес активного формування соціальної зрілості передбачає здатність студентів до оволодіння необхідною сукупністю соціальних ролей (фахівця, батька, матері, громадського діяча). Результатом цього процесу є набуття відповідальності, толерантності, саморозвитку, самореалізації тощо; навчальна діяльність та оволодіння професією, визначення майбутнього життєвого шляху, пошук сенсу життя і прагнення до нових ідей; інтенсивне спілкування в інтелектуальному середовищі, специфіка навчання у ВНЗ, активна взаємодія з різними соціальними інститутами; інтереси студентів не обмежуються навчанням, а поширюються на мистецтво, культуру, спорт, організацію особистого життя.

Вивчення особливостей студентської молоді, її характеристик дало змогу конкретизувати та доповнити поняття «студентська молодь», яку визначаємо, як особливу соціальну групу, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої професійної діяльності є провідним заняттям; вона має професійну спрямованість; індивідуально-психологічні та вікові особливості, власну субкультуру і прагне до самореалізації та життєвого успіху.

Висновки та перспективи подальшого розгляду. Підсумовуючи вищезазначене, дійшли висновку про те, що для особистісного розвитку та професійного становлення студентам необхідна цілеспрямована допомога, підтримка і супровід на професійному рівні. Наявність проблем, пов'язаних з процесом соціального і професійного становлення та самореалізації студентської молоді, формують запит на створення таких соціальних інституцій у студентському середовищі, які б сприяли всебічному розвитку; надавали б можливість вирішувати власні проблеми самостійно, забезпечуючи підтримку і соціально-педагогічний супровід у разі необхідності; навчали б досвіду у вирішенні особистісних, психологічних та інших проблем. Перспективою подальшого розгляду є розробка моделей соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 384 с.
3. Закон України «Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні». – 1993.
4. Лисовский В.Т. Советское студенчество: социологические очерки. – М.: Высшая школа, 1990. – 304 с.
5. Сокурская Л.Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: Монографія. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.
6. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / Пед. соч. в 6-ти т. – Т. 5. – М.: Педагогика, 1990. – 528 с.